

L'illa d'en Reixac (Ullastret). Resultats provisionals de les campanyes d'excavació 1987-1988

JOAN B. LÓPEZ, JOSEP M. LLORENS, M. AURORA MARTÍN,
MONTSE MATARÓ, ASSUMPCIÓ TOLEDO

L'illa d'en Reixac (Ullastret, Baix Empordà) es localitza a 42° 00' 30" lat. nord i 3° 05' 01" long. est.¹ El jaciment s'ubica en un petit turó de pendent suau en tots els vessants excepte el costat oriental. La seva alçària màxima és de 13 m s.n.m.

El substrat geològic característic s'insereix en la problemàtica estructural de tota la depressió litoral empordanesa, i està constituït en aquest indret per margues eocèniques del Terciari. La dinàmica geomorfològica quaternària, arran de la implantació de la xarxa hidrogràfica, origina l'al·luvionament progressiu de la planta i la formació esporàdica d'estanys i zones d'aiguamolls en les fosses i cubetes existents.

El paisatge actual, però, difereix d'aquesta imatge lacustre a causa de la modificació del curs del riu Daró i de la dessecació de l'estany d'Ullastret, en el marge occidental del qual s'ubicava l'illa d'en Reixac. El jaciment, que fou definitivament adquirit per la Diputació de Girona el 1977, es presenta envoltat per camps dedicats al conreu intensiu de cereals.

1. CONTEXT ARQUEOLÒGIC

Conegut des de 1947, la importància arqueològica del jaciment de l'illa d'en Reixac ha estat palesa arran dels treballs intermitents duts a terme per diferents equips del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona des de 1965.² Aquestes recerques es materialitzen en els diferents sondeigs o cales que afectaren:

Vessant oriental: efectuat per M. Oliva en diverses campanyes a partir de 1965 (OLIVA 1971, 1976).

Vessant meridional: 1974, campanya inèdita de M. Oliva, desaparegut tràgicament en el decurs d'aquest mateix any.

1. Mapa topogràfic d'Espanya, full 296 (VERGES), escala 1:50.000.
2. Per a una síntesi sobre la història de les investigacions, veure ILLA 1989 b.

Els treballs són repesos el 1976 per M.A. Martín, amb la col·laboració d'E. Sanmartí durant les dues campanyes: excavació d'una nova cala just a ponent de l'anteriorment citada.

Zona central: els mateixos investigadors efectuen en idèntica data un sondeig a la part més enlairada del jaciment (MARTÍN-SANMARTÍ 1976-78).

En síntesi, el conjunt d'aquests treballs permet la constatació d'un període d'ocupació continuada d'aquest assentament des del final del segle VII a.C. fins al segle IV a.C., subdividit en tres fases a partir de les diferents remodelacions internes observades.

En el context arqueològic immediat, la proximitat geogràfica amb l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu, d'Ullastret (a 900 m), i amb l'hàbitat i necròpolis del Puig de Serra, de Serra de Daró (a 400 m), que comparteixen una mateixa àrea de captació, han engendrat diferents interpretacions globals basades en la caracterització funcional complementària dels tres assentaments. Aquestes hipòtesis, poc contrastades, es presenten d'altra banda avalades per la sincronia parcial de llurs períodes ocupacionals: Puig de Sant Andreu, segles VI-II a.C.; Puig de Serra, segles VI-IV a.C.

En un marc més general, i pel que fa a les fases més antigues, l'Illa d'en Reixac se situa en el context dels poblats de la «tercera etapa» dintre del període transicional de l'edat del bronze a l'edat del ferro (PONS 1984), caracteritzats per la continuïtat i diversificació de l'estratègia de poblament de les etapes anteriors. El component indígena bàsic d'aquestes comunitats constituirà l'horitzó receptor dels primers estímuls comercials, que a l'Illa es manifesten amb l'espòrica aparició de ceràmiques a torn fenícies des de la primera fase d'ocupació (600-575 a.C.).

Aquesta prematura presència d'elements culturals foranis en el marc global del NE peninsular ha convertit aquest jaciment en peça clau per a l'estudi del fenomen de la iberització a la zona, el qual, seguint la tònica científica general, s'efectua sota el model explicatiu de l'aculturació.

La proximitat geogràfica amb la colònia grega d'Empúries s'ha considerat igualment com un dels factors per a la comprensió d'aquesta problemàtica.

2. LES CAMPANYES ARQUEOLÒGIQUES 1987-1988. METODOLOGIA

El sistema d'excavació i registre arqueològic emprat a l'Illa intenta convertir-se en una eina metodològica vàlida per a qualsevol tipus d'hàbitat proto-històric.³ Els criteris d'actuació es basen en tres principis generals:

Excavació en extensió i recerca de l'estratigrafia horitzontal, que permeti la visió sincrònica del jaciment en la màxima àrea espacial possible.

Informatització del registre arqueològic, basada en la racionalització del sistema de recollida de dades sobre el terreny, tot constituint un suport operatiu per al procés global de recerca que:

–faciliti la manipulació i interrelació del conjunt diversificat d'informa-

3. Per a una especificació general d'aquesta metodologia, veure ILLA 1989 a.

cions provinents de l'excavació.

- possibiliti l'estudi quantitatiu i el tractament gràfic dels diferents elements de cultura material apareguts,

- acceleri el registre gràfic general a partir de la reproducció automàtica de plànols i dels diferents dissenys ceramològics,

- impliqui una ràpida difusió dels resultats mitjançant l'explotació de les tècniques d'autoedició.

Revalorització teòrica i empírica del treball interdisciplinari, que permeti l'adequació d'una estratègia conjunta d'intervenció a partir de les problemàtiques específiques i del desenvolupament sincrònic de les tècniques d'experimentació pròpies de les disciplines implicades.

En aquest context, la intervenció arqueològica desenvolupada per l'equip del C.I.A. de Girona,⁴ sota la direcció de les investigadores M.A. Martín i E. Pons, ha comptat amb l'experiència prèvia, pel que fa als primers apartats esmentats, dels treballs desenvolupats a Lattes (Hérault) per l'UFRAL que coordina Michel Py, en el marc general del projecte de recerca *Civilisations Protohistoriques de la France Méditerranéenne*, del ER-290 del C.N.R.S.

Aquest sistema d'excavació i registre, avalat des de 1983 per la pròpia experiència de Lattes, ha experimentat una paulatina difusió en altres jaciments de la Mediterrània, com Òlbia, i s'ha aplicat finalment a casa nostra parcialment o íntegra a diferents jaciments: Empúries, l'Illa d'en Reixac o Els Vilars (Arbeca, les Garrigues), que ratifiquen la seva operativitat en l'excavació d'hàbitats a l'aire lliure i permeten imaginar, a termini mitjà, estratègies d'explotació conjunta de les dades, fruit d'aquesta uniformització metodològica.

3. RESULTATS PROVISIONALS

Les dues campanyes efectuades s'integren dintre d'una primera fase d'intervenció prevista amb una durada de tres anys que, a manera d'estudis més aprofundits, permet una primera valoració dels resultats obtinguts.

3.1. Aproximació paleoambiental

Les diferents hipòtesis referides al funcionament dels jaciments ubicats a la zona (Puig de Sant Andreu, Illa, Puig de Serra) han incidit especialment en el condicionament geogràfic per explicar la dinàmica evolutiva d'aquests assentaments. L'existència del llac d'Ullastret i la possibilitat de comunicació amb el mar per via fluvial han estat considerats factors decisius per explicar llur emplaçament i llur eclosió, esperonada per l'estímul dels intercanvis comercials.

Aquestes hipòtesis, que podrien minimitzar altres estratègies de subsistència, disposen només del suport empíric de la morfologia recent del paisatge.

4. L'equip està format per Joan B. López, Josep M. Llorens, Montse Mataró i Assumpció Toledo.

Durant 1987 i 1988 s'ha iniciat un procés sistemàtic de treball interdisciplinari,⁵ del qual és prematur oferir resultats, que pretén ampliar-se durant la campanya de 1989 i que s'orienta cap a la reconstrucció global del paleoentorn existent, ja sigui mitjançant l'estudi dels fenòmens d'evolució natural com les transformacions degudes a la manipulació antròpica en el context general d'explotació dels recursos de la zona.

Les dades per ara disponibles afecten la geoarqueologia recent i es concreten en la dinàmica de degradació observada en el conjunt del jaciment a partir del seu abandonament definitiu. Bàsicament, el conreu modern ha provocat l'arrasament dels nivells arqueològics (principalment del segle IV a.C.) en les parts centrals del turó i els ha dipositat, segons una dinàmica d'anivellament gradual, en els vessants fet que ha distorsionat no només l'estratigrafia, sinó també la imatge real de l'assentament.

Observant-se igualment un sol límit natural de l'Illa en el sector meridional, es preveu, durant 1989, delimitar la resta del jaciment en el context de reconstrucció fidel de l'entorn ja explicitat.

3.2. Dinàmica de funcionament espacial i temporal

L'excavació efectuada ha afectat una àrea superior als 1.400 m² i ha permès enllaçar les cales existents en el vessant meridional i la zona central de l'Illa. Aquests treballs també han permès identificar l'existència d'una planificació urbanística en la disposició de les diferents estructures construïdes.

Aquests espais tancats s'alineen seguint un gran eix longitudinal (N-S) observat en una llargada de 45 m i una amplada mitjana de 4 m. Aquest espai de comunicació i circulació es complementa amb altres espais quasi perpendiculars, d'amplada sensiblement inferior, que discorren en sentit E-W, possiblement condicionats per la topografia del terreny.

La implantació d'aquesta xarxa defineix diferents nuclis habitacionals o *insulae* formats per diversos àmbits que comparteixen parets mitgeres longitudinals. Aquests àmbits presenten mòduls de dimensions estrictament regulars que varien segons els sectors, però que oscil·len entre els 6 × 3 m i els 11 × 4 m, amb una tendència a la proporció 2-3/1. Els murs que els delimiten palesen la presència general de sòcols de pedra construïts amb la tècnica de «paret enfangada» i elevacions de terra, principalment construïdes de toves. La utilització de la terra és evident en altres estructures i tècniques: banquetes, arrebossats, lligada amb elements vegetals.

A més d'aquests àmbits es presenta un altre seguit de construccions de

5. A més de l'estudi sistemàtic de les restes de macrofauna (Xon Colomer), carpologia (Ramón Buxó), edafologia i fitòlits (J. Juan, C. Hoyas), s'ha disposat de la col·laboració puntual d'altres investigadors, referits a l'estudi antropològic de les restes humanes (B. Agustí), l'arquitectura de terra (C.A. de Chazelles) i l'anàlisi mineralògica dels metalls (M. Medarde). Durant 1989, aquest equip ampliarà el ventall d'aproximacions interdisciplinàries amb la incorporació dels estudis d'amfibis, rèptils i micromamífers (J. Fèlix), arqueometal·lúrgia (C. Rovira), antracologia (M. Ros), ictiofauna (N. Juan-Muns), malacologia (A. Güell i J. Oller) i palinologia (F. Burjachs).

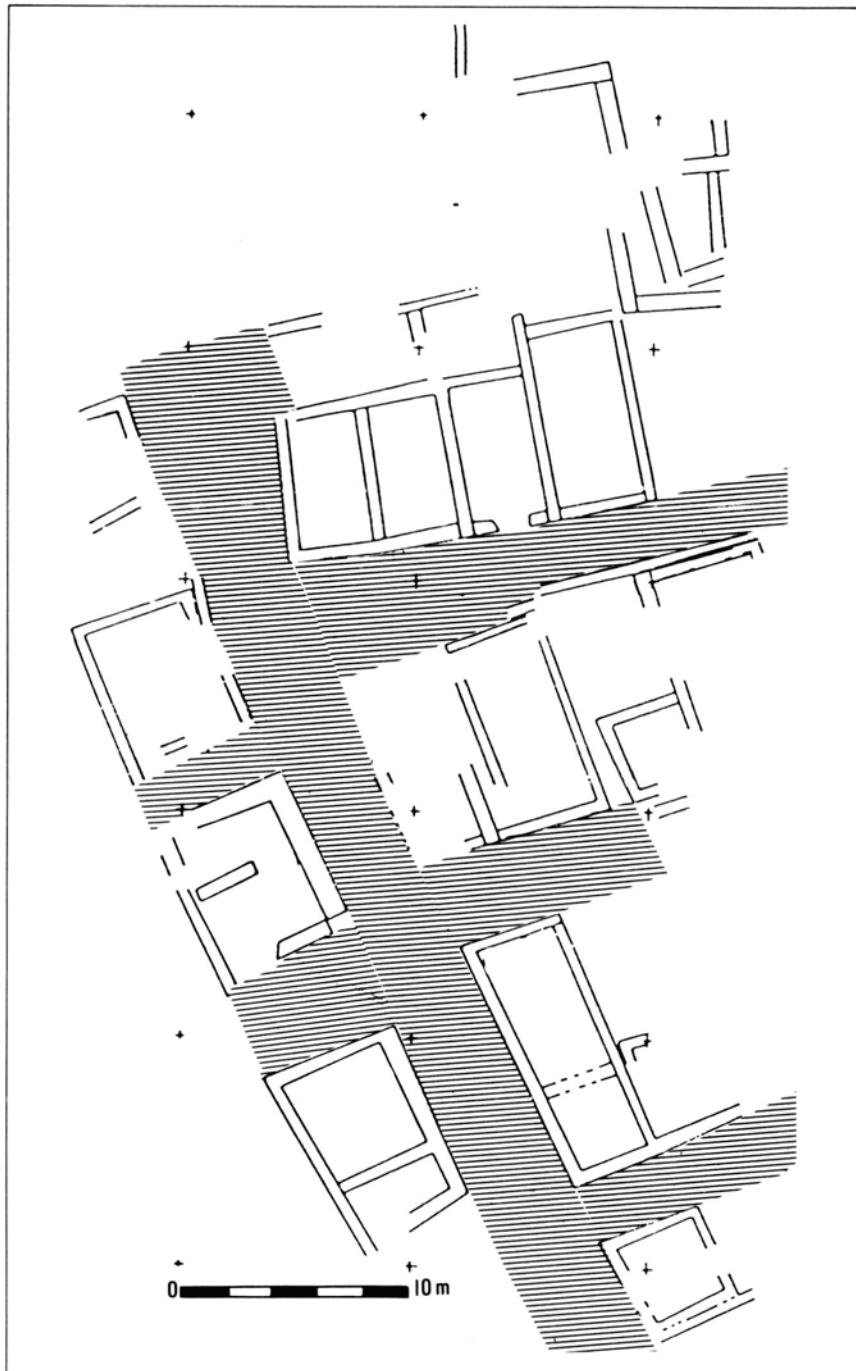

Fig. 1. - Planta general: les zones de circulació hi apareixen tramades

característiques formals (superfícies més reduïdes) i tècniques (murs d'amplada superior: \approx 80-100 cm) sensiblement diferents, que podrien evidenciar una explotació diferenciada de l'espai, encara per contrastar definitivament.

Les diferents remodelacions i els canvis observats en la composició dels diversos elements de la cultura material han permès de precisar la seqüència cronològica de les darreres ocupacions del jaciment, i s'ha establert:

- Fase I (300-250 a.C.):** És avui una novetat i la més mal documentada. Existeixen determinades evidències puntuals d'una certa activitat antròpica a l'Illa durant el segle III, malgrat no poder associar clarament estrats i estructures en l'àrea actualment excavada. La seva comprensió haurà de postergar-se a l'excavació de noves zones que permetin definir clarament les característiques estables de l'ocupació o la utilització esporàdica del jaciment durant aquesta fase.
- Fase II a (380-325 a.C.):** Apareix documentada en el conjunt de l'excavació, llevat de la part enlairada central, arran de la degradació ja comentada. L'estructura urbanística visible es correspon amb aquesta ocupació que, independentment del procés experimental durant el segle III a.C., implica un abandonament parcial del jaciment al final d'aquesta fase.
- Fase II b (425-380 a.C.):** Enllaça amb l'anterior sense solució de continuïtat i es fa palesa a partir de la remodelació urbanística observada en diferents sectors i per la presència quantitativa i qualitativa diferent dels materials ceràmics recuperats. Resta encara per excavar en la major part dels àmbits.
- Fase III (525-475 a.C.):** S'ha detectat puntualment en la part central del jaciment i en els àmbits en els quals s'han assolit cotes més baixes durant l'excavació. Presenta, ara per ara, un problema de comprensió dintre de la seqüència estratigràfica, que no evidencia aquest buit cronològic respecte de la fase anterior. Aquesta problemàtica constitueix un dels eixos centrals previstos per a la intervenció durant la campanya de 1989.

3.3. Caracterització del jaciment

La interpretació global d'aquest assentament i la seva integració en la problemàtica arqueològica general de la zona encara resta pendent de conclusions definitives davant de l'estat embrionari de la investigació.

Descartat el paper de «palaiàpolis» respecte del jaciment veí del Puig de Sant Andreu, l'absència d'estructures relacionades amb activitats de caire simbòlic o públic i la presència de determinats espais i elements destinats a activitats de tipus econòmic: magatzems, motlles de fundició, un forn domèstic, nombroses restes d'escòria... inviten a reflexionar sobre la possibilitat d'un centre de producció especialitzat. Aquesta hipòtesi, condicionada principalment per la parcialitat de l'àrea excavada, no seria excloent amb l'activitat domèstica habitual observada en altres àmbits, que

Fig. 2. – Enterrament perinatal delimitat amb fragments ceràmics

palesen, però, uns condicionaments més simples que els observats a l'*oppidum* d'Ullastret.

Cal destacar igualment l'observació de determinades pautes culturals comunes entre ambdós jaciments i en el conjunt del món ibèric, com és el cas dels enterraments infantils sota els paviments de les habitacions.⁶ S'han excavat un total de 5 enterraments perinatals (4 simples i 1 doble) apareguts generalment a l'interior de les habitacions, en un angle o en relació amb els murs que les delimiten. No presentaven cap tipus de preparació prèvia o aixovar, excepte en un cas en què l'espai havia estat delimitat amb fragments ceràmics. La seva cronologia se situa de forma global en el segle IV a.C. A diferència de l'*oppidum* d'Ullastret, aquests enterraments es relacionen amb espais domèstics, mentre que en el Puig de Sant Andreu han aparegut en espais de culte.

Pel que fa al material ceràmic l'estudi quantitatiu s'ha efectuat sobre la base de 32.000 fragments ceràmics, pendents encara d'estudi definitiu. A grans trets, s'observa una disminució de la ceràmica a torn indígena durant la fase III, una disminució general de la ceràmica feta a mà durant la fase II a respecte de la fase II b, en relació probable amb l'augment de les importacions

6. Vegeu l'estudi antropològic (B. Agustí) a ILLA 1989 c.

àtiques, i un domini absolut de l'àmfora ibèrica respecte de la resta d'àmfores en el conjunt de les fases.⁷

Tipològicament, apareixen durant la fase III ceràmiques àtiques: *kylix* d'ulls amb el fons blanc, copes planes amb palmetes i alguns fragments de *kylix* de vernís negre. Les produccions colonials estan representades per les ceràmiques pseudo-jòniques i grises d'Occident. Les àmfores són generalment ibero-púniques i feno-púniques amb algun exemplar de massaliota (formes 2 i 3). Apareix igualment una producció característica de ceràmica a torn, grisa, de pasta grollera, utilitzada probablement per a usos culinaris.

Durant la fase II b apareix abundantment la ceràmica àtica, de vernís negre i de figures roges: *kylix* de vernís negre amb llavi còncau i motllura interna, *kylix* de peu baix de «classe delicada», *kylix-skyphoi*, *skyphoi*. Són molt freqüents els *skyphoi* i *kantharoi-sessile* de Saint-Valentin. Les produccions colonials són en llur major part pseudo-jòniques, amb presència d'un taller local. Entre la ceràmica a torn de producció indígena es troba la decorada amb pintura blanca, sobre gerres de pasta de sandvitx, que també apareix sense decorar, també les primeres produccions de ceràmica grisa de la costa catalana o emporitana. Les àmfores són en llur major part del tipus ibero-púnic, amb alguna massaliota de les formes 5 i 6 de Py.

A la fase II es troba en abundància la ceràmica àtica, essent la més freqüent els *skyphoi* de vernís negre i de figures roges. La ceràmica a torn de producció local experimenta uns canvis acusats. Les més usuals són les de sandvitx i les comunes, oxidades o reduïdes, decorades a vegades amb pintura blanca. Augmenta la producció de ceràmica emporitana, amb diversificació de les formes, encara que al llarg de tota la producció les més habituals són sempre els vasets bicònics i les pàteres de vora reentrant. Entre les àmfores, les majoritàries són les ibèriques de la costa catalana i les púniques. Es manté la presència d'àmfora massaliota, formes 7 i 8 de Py.

A la fase I les importacions àtiques són substituïdes per les produccions proto-campanianes de vernís negre, petites estampilles i taller de Roses molt especialment. La ceràmica a torn indígena és semblant a la de la fase II a, però amb augment de les comunes oxidades. Les àmfores són ibèriques de la costa catalana, púniques, PE 15, Mañà D, greco-itàliques i massaliotes 7 i 8.

7. Vegeu els diferents percentatges a ILLA 1989 b.

BIBLIOGRAFIA

- ILLA (1989 a). (R. BUXO, X. COLOMER, J.B. LÓPEZ, J.M. LLORENS, A. MARTÍN, M. MATARÓ, E. PONS, A. TOLEDO): L'Illa d'en Reixac (Ullastret): Mètode d'excavació i sistema informàtic de registre. *Praxis 1* (en premsa).
- ILLA (1989 b). (J.B. LÓPEZ, J.M. LLORENS, A. MARTÍN, M. MATARÓ, E. PONS, A. TOLEDO): Illa d'en Reixac-Ullastret: Campanyes d'excavació 1987 i 1988. *Empúries*, 50 (en premsa).
- ILLA (1989 c). (B. AGUSTÍ, J.M. LLORENS, J.B. LÓPEZ, A. MARTÍN, M. MATARÓ, A. TOLEDO): Enterrements domestiques périnataux dans l'Illa d'en Reixac-Ullastret (Gérone, Espagne). *Col-loqui Anthropologie préhistorique: résultats et tendances*, Sarrià, setembre 1989.
- MARTÍN, M.A. i SANMARTÍ, E. (1976-1978). Aportación de las excavaciones de la Illa d'en Reixac al conocimiento del fenómeno de iberización en el NE de Catalunya, al *Simposi Els orígens del Món Ibèric. Ampurias*, 38-40. Barcelona 1976-1978.
- OLIVA, M. (1971). XX Campañas de excavaciones en Ullastret (Gerona). La «Illa d'en Reixach» y las exploraciones a extramuros de la ciudad, a *Revista de Gerona* núm. 54, Dip. Prov. de Gerona, pàg. 77 i ss.
- OLIVA, M. (1976). Excavaciones arqueológicas en el yacimiento prerromano de Ullastret, Bajo Ampurdán, Gerona, a *Noticario Arqueológico Hispánico, Arqueología*, IV, pàgs. 735-799.
- PONS, E. (1984). *L'Empordà de l'Edat del Broze a l'Edat del Ferro*. Sèrie monogràfica, 4, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona, pàgs. 30, 97-105 i ss.